

УДК 65.012.8 (083.71)

Ю.С. Чирва, канд. екон. наук (АВВ МВС України, Харків)

Р.М. Бугріменко, канд. екон. наук (ХДУХТ, Харків)

А.Ю. Рибалка, магістр (АВВ МВС України, Харків)

ДЕФІНІЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВА»

Розглянуто сучасні трактування поняття економічної безпеки на мікрорівні. Уточнено її сутність, склад та сформульовано власне визначення. Виокремлено та систематизовано підходи до визначення економічної безпеки підприємства.

Рассмотрены современные трактовки понятия экономической безопасности на микроуровне. Уточнена ее сущность, состав и сформулировано собственно определение. Выделены и систематизированы подходы к определению экономической безопасности предприятия.

Modern interpretations of concept of economic security are considered on a microlevel. Its essence is specified and own determination is formulated. Selected and systematized going near determination of economic security of enterprise.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стабільне функціонування, зростання економічного потенціалу будь-якого підприємства в умовах ринкових відносин багато в чому залежить від наявності надійної системи економічної безпеки. Практика і наукові дослідження свідчать, що організація сучасної підприємницької діяльності потребує відпрацювання і створення системи економічної безпеки, яка б урахувала ті негативи, що може спричинити кожна сторона або економічна дія щодо підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему визначення сутності економічної безпеки намагалися вирішити багато вчених-економістів, серед яких: М.І. Камлик, Т.Г. Васильців, З.С. Варналій, С.І. Ілляшенко, І.І. Циглик, Т.М. Паневник, Н.П. Фокіна та В.І. Бокія.

Якщо проблемам забезпечення економічної безпеки на рівні держави присвячено чимало монографій, підручників, наукових статей зарубіжних і вітчизняних учених, то питання визначення сутності економічної безпеки підприємства ще не знайшли достатнього висвітлення у науковій літературі.

Мета та завдання статті. Метою статті є систематизація підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства». Досягнення мети вимагає вирішення наступних завдань:

- здійснити критичний огляд наукової літератури на предмет визначення поняття «економічна безпека підприємства»;
- розкрити й уточнити сутність та склад економічної безпеки підприємства;
- систематизувати підходи до визначення досліджуваної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині у науковій літературі спостерігаються значні розбіжності у трактуванні сутності економічної безпеки підприємства, що гальмує розробку методології визначення чинників забезпечення економічної безпеки, правової бази регулювання даних питань і, в цілому, побудову сучасної концепції економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Так, згідно з дослідженням М.І. Камлика, економічна безпека – стан розвитку господарюючого суб'єкта, який характеризується стабільністю економічного та фінансового розвитку, ефективністю нейтралізації негативних чинників та протидії їх впливу на всіх стадіях його діяльності [1]. На його думку, ключова ланка забезпечення економічної безпеки – узгодження її трьох рівнів – безпеки індивідуума, підприємства і держави.

У праці [2] економічна безпека розглядається як стан системи регулювання, а також рівень розвитку підприємства в державі та регіоні, за якого дотримуються гарантії захищеності життєвоважливих інтересів окремо взятих суб'єктів підприємницької діяльності та підприємництва загалом від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Підкреслюючи види економічної безпеки, в залежності від видів її оточення, Л. Коженювські вважає, що економічна безпека – це певний об'єктивний стан, заснований на відсутності загрози, відчутний суб'єктивно через одиниці чи угруповання. При цьому, вчений стверджує, що видів економічної безпеки можна виділити стільки, скільки є видів оточення [3].

Досить повне визначення поняття економічної безпеки надають учені, що враховують взаємозв'язок понять «безпека» та «загроза».

Відповідно до такого підходу Н.П. Фокіна та В.І. Бокія визначають безпечний стан підприємства як захищеність діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища та здатність оперативно реагувати на зміну зовнішніх умов та появу загроз [4].

Варналій З.С. відзначає, що «економічна безпека – забезпечення збалансованості ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання

загрозам і створення умов для стабільного функціонування усіх його елементів» [5, с. 309].

Бендіков М. тлумачить економічну безпеку підприємства (господарчого суб'єкта), як економічну стійкість його науково-технічного, технологічного, виробничого та кадрового потенціалу до прямих (активних) або непрямих (пасивних) загроз [6]. Інші вчені пропонують визначення відповідно до якого економічна безпека підприємства являє собою незалежність його діяльності від негативного впливу зовнішнього оточення, а також здатність своєчасно усунути різноманітні загрози або пристосуватися до існуючих умов, які не відбиваються негативно на його діяльності. Також існує думка, що досліджуване явище є станом виробничо-економічної системи, за якого діють механізми запобігання та мінімізації впливу загроз на діяльність та розвиток фірми або станом ефективного використання ресурсів та існуючих ринкових можливостей, що дає змогу випереджати загрози та слідувати сформованій місії підприємства.

Доречним, на нашу думку, є врахування під час визначення поняття «економічна безпека» інтересів підприємства.

Так, О. Разіна трактує дане економічне поняття як комплекс заходів, що сприяють підвищенню фінансової стійкості господарських суб'єктів за умов ринкової економіки, що захищають їх інтереси від впливу негативних ринкових процесів [7]. Близької позиції дотримується В.В. Шликов, який тлумачить економічну безпеку підприємства «як стан захищеності життєво важливих інтересів підприємства від реальних та потенційних джерел небезпеки або економічних загроз» [8, с. 138].

Сьогодні, коли підприємства працюють в умовах конкуренції А.Г. Шаваєв, А.Т. Багаутдінов справедливо зазначають, що економічно-безпечний стан системи являє собою, по-перше, захищеність життєво важливих інтересів фірми від недобросовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань та окремих осіб, здатність ефективно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, а, по-друге, стабільність функціонування відповідно до цілей, визначених у статуті суб'єкта господарювання [9]. Інші прихильники такого підходу вбачають у змісті економічної безпеки – наявність конкурентних переваг, що обумовлені відповідністю матеріального, фінансового, кадрового, техніко-технологічного потенціалів і організаційної структури підприємства його стратегічним цілям і задачам.

Вивчення теоретичної спадщини дозволяє зробити висновок про те, що більшість досліджень науковців ґрунтуються або на аналітичному огляді негативів, що відбиваються на економічній безпеці,

або акцентують увагу на прогностичних підходах до зміни внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства.

Досить цікавим є підхід В.М. Щербини, відповідно до якого, економічна безпека являє собою сукупність умов та чинників, що забезпечують незалежність окремого підприємства, його стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [10]. Іншими словами, В.М. Щербина, розглядаючи вплив небезпек на діяльність підприємств, акцентує увагу на тому, що небезпека має не лише негативний і руйнівний характер, але і несе у собі потенціал змін, що є досить корисним для підприємства. Хоча небезпечна ситуація є одним із найважливіших елементів регулювання ринкової економіки, виконуючи стимулюючу «очисну» функцію, однозначно з таким визначенням погодитись важко.

Існують теорії, що розглядають небезпеку як, явище, орієнтоване на руйнуванні старого і розвитку нового, тобто позитивно, розуміючи під економічною безпекою підприємства сукупність чинників, які забезпечують незалежність, стійкість, здатність до прогресу в умовах дестабілізуючих чинників або кількісну та якісну характеристику властивостей фірми, яка відображає здатність «самовиживання» та розвиток в умовах виникнення зовнішньої та внутрішньої економічної безпеки.

Окремо слід відзначити працю І.І. Циглика, Т.М. Паневника «Економіка, фінанси, право», в якій автори, тлумачать економічну безпеку як стан корпоративних ресурсів (ресурсів капіталу, персоналу, інформації, технології та техніки, устаткування, прав) та підприємницьких можливостей, за якої гарантується найефективніше їх використання для забезпечення стабільного функціонування та динамічного науково-технічного й соціального розвитку, запобігання зовнішнім та внутрішнім негативним впливам [11]. На нашу думку наведене визначення, насамперед, характеризує небезпеку як поштовх еволюційного розвитку підприємства.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє відокремити наступні підходи до трактування сутності поняття «економічна безпека» на мікрорівні, що відображають позиції вчених:

- економічна безпека як головна умова стабільного розвитку підприємства;
- економічна безпека як стійкість підприємства до впливу ідентифікованих реальних і потенційних загроз;
- економічна безпека як збалансованість економічного стану підприємства;

– економічна безпека як захищеність пріоритетних економічних інтересів підприємства;

– економічна безпека як економічна стійкість підприємства, тобто платоспроможність, ліквідність підприємства, незалежність від зовнішніх кредиторів і інвесторів;

– економічна безпека як ефективність використання корпоративних ресурсів.

На наш погляд, лише одночасне застосування наведених підходів дозволяє розкрити глибину й багатоаспектність досліджуваного поняття.

При цьому, у загальному вигляді, на наш погляд, економічна безпека підприємства – це захищеність економічних інтересів підприємства від реальних та потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого створюють передумови генерування, збереження та зростання ринкової вартості підприємства.

Не менш дискусійним є і питання стосовно складу економічної безпеки на мікрорівні. Узагальнюючи пропозиції, що містяться в економічній літературі нами пропонується наступний оптимальний склад економічної безпеки підприємства: фінансова, кадрова, технологічна, правова, інформаційна, екологічна.

Так, фінансова складова є провідною та вирішальною, адже за ринкових умов господарювання фінанси є «двигуном» будь-якої економічної системи. Про ослаблення фінансової складової економічної безпеки свідчать зниження ліквідності підприємства; підвищення кредиторської та дебіторської заборгованості; зниження фінансової стійкості тощо. Належний рівень даної складової економічної безпеки забезпечують фінансова та економічна служби підприємства.

Кадрова складова. Склад кадрів безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки на підприємстві. Негативні впливи на кадрову складову спричиняють відтік кадрів; плінність персоналу; фізичне старіння персоналу; низька кваліфікація кадрів; праця за сумісництвом, що пов'язана з низькою віддачею працівника і можливим виходом конфіденційної інформації за межі підприємства. Відповідальною за цю складову економічної безпеки є служба персоналу підприємства.

Зміст технологічної складової полягає у мірі відповідності технологій на підприємстві, що застосовуються провідним світовим аналогам з оптимізації витрат. До негативних впливів на цю складову належать дії, спрямовані на підрив технологічного потенціалу підприємства; порушення технологічної дисципліни; моральне старіння технологій, що використовуються. Саме технологічна служба підприємства здійснює контроль за технологічною дисципліною, удосконалює існу-

ючі та розробляє нові ефективні технології, забезпечуючи належний рівень даної складової економічної безпеки.

Правова складова економічної безпеки полягає в усебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства. Правову небезпеку становлять недостатня правова захищеність інтересів підприємства в договірній та іншій діловій документації; низька кваліфікація працівників юридичної служби відповідного суб'єкта господарювання та помилки у підборі персоналу цієї служби; порушення юридичних прав підприємства і його працівників; навмисне чи ненавмисне розголошення комерційно важливих відомостей; порушення норм патентного права.

Протидією цим негативним впливам повинна займатися юридична і патентно-ліцензійна служба, а саме здійснювати правове забезпечення діяльності підприємства, юридичне пророблення договірної документації, ведення судових і арбітражних розглядів, правове навчання персоналу, контроль порушень норм патентного права тощо.

Інформаційна складова полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства. Належні служби підприємства виконують певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки. До таких належать збирання всіх видів інформації, що має відношення до діяльності того чи іншого суб'єкта господарювання; аналіз інформації, що отримано з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів і методів; прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів; інші види діяльності з розробки інформаційної складової економічної безпеки.

Екологічна складова полягає в дотриманні діючих екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення навколишнього середовища. Індикаторами екологічної складової економічної безпеки є, з одного боку, нормативи гранично допустимої концентрації шкідливих речовин, установлені національним законодавством, а з іншого – аналіз ефективності заходів для забезпечення такої екологічної складової.

Висновки. На наш погляд, систематизація підходів, сформульоване визначення та обґрунтування оптимального складу сприятимуть зростанню ефективності управління процесами, які визначають стан економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є подальше вдосконалення теоретичних засад системи економічної безпеки підприємства та їх ефективне інтегрування в економічну науку.

Список літератури

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності / М. І. Камлик // Економіко-правовий аспект : навч. посіб. – К. : Атіка, 2005. – 432 с.
2. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія / Т. Г. Васильців. – Львів : Арал, 2008. – 384 с.
3. Коженювські Л. Управління безпекою / Л. Коженювські // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 147–154.
4. Фокіна Н. П. Економічна безпека підприємства – найважливіша складова фінансової стійкості / Н. П. Фокіна, В. І. Бокій // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8 (26). – С. 111–114.
5. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
6. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2000. – № 2. – С. 7–13.
7. Разина Е. Коммерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Разина // БизнесИнформ. – 2001. – № 24. – С. 63–65.
8. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / В. В. Шлыков. – 138 с. – Режим доступа : <<http://www.ozon.ru/context/detail/id/859601/1999>>.
9. Экономическая безопасность : энциклопедия / автор идеи и руководитель проекта А. Г. Шаваев, А. Т. Багаутдинов [и др.]. – М. : Правовое просвещение, 2001.
10. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ / В. М. Щербина // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 1. – С. 220–225.
11. Циглик І. І. Економічна безпека підприємства у системі внутрішнього економічного механізму / І. І. Циглик, Т. М. Паневник // Економіка, фінанси, право. – 2004. – № 12. – С. 3–5.

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.

© Ю.Є. Чирва, Р.М. Бугріменко, А.Ю. Рибалка, 2012.

УДК 658.87(477)

С.М. Сукачова, канд. екон. наук

СУЧАСНІ ФОРМАТИ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні формати роздрібної торгівлі та виділено основні їх види. Надано характеристику основних форматів роздрібної торгівлі, що функціонують в Україні. Визначено цінову категорію підприємств різних форматів та основні напрями їх цінової конкуренції.